

Cuprins

Cuvânt înainte..... 7

Περί ψυχολογίας – Despre psihologie 11

Elemente introductive 11

Capitolul I. SUFLETUL, FORMA SUBSTANȚIALĂ

ÎNTR-UN CORP ORGANIC – Ψυχή σε ένα σώμα

ουσιαστικά οργανικός..... 43

I.a. Esența omului – Ανθρώπινη Φύση, πνεύματος 43

I.b. Știința sufletului – ψυχή Επιστήμη 64

I.c. Sufletul luminat de metafizică – Φωτισμένη ψυχή της μεταφυσικής 70

Capitolul II. PNEUMA, Πνεύμα – πνεύματος:

Ανάσα ζωής..... 85

II.a. Gândul – Η σκέψη, η δύναμη της σκέψης..... 85

II.b. Fascinația intelectului – γοητεία διάνοια..... 103

II.c. Phantasia – Φάντασμα " – φωτογραφίες 126

Capitolul III. ANAMNESIS – Ανάμνηση..... 139

III.a. Argumentele imortalității – επιχειρήματα

αθανασία 139

III.b. Sufletul, miracolul vindecării – Ψυχή θαυματουργό

φάρμακο..... 167

III.c. Înțelepciunea dincolo de moarte – σοφία πέρα από

το θάνατο..... 175

SINTEZE TEMATICE ȘI NOTE CONCLUDENTE	185
GLOSAR	197
ADENDDA	201
BIBLIOGRAFIE	205
ANEXA 1	209
ANEXA 2	210

Περί ψυχολογίας – Despre psihologie

Elemente introductive

Cu adevărat, un (*dēmioergós*) Δημιουργός Ο Θεός a condus evoluția literară a Greciei, cunoscut fiind faptul că elinii, avizi de cultură, și-au performat evoluția spirituală printr-o susținută educație. Înflorirea grandioasă a poeziei intuitive și spontane, lirismul și arta attică, după două secole de filosofie și după cinci secole de creație literară neîntreruptă, un *summum* al spiritului antic elin. Apare un spirit enciclopedic și sistematic, un uriaș al gândirii, care, prin sistemul său teoretic și prin logica sa, a format o propedeutică pentru *ἡ πρώτη φιλοσοφία μεταφυσική* <philosophia prima sau metafizica>.

Aristotel, prin dispoziția naturală de a evalua consecințele a două teze opuse, descifrează adevărul, metoda fiind eminamente *diaporematică*, „formulează, seriază, examinează spre rezolvare soluțiile antitetice date unei probleme”.¹

Prin apartenența la geniul elin, prin stilul său denotativ, Aristotel devine enciclopedic plinar, umanitatea însușindu-și specificitatea prin conștiință, judecată, rațiune și inteligență. Prin ierarhizarea valorilor și *cucerirea* fericirii, Aristotel are, în istoria umanității, rolul decisiv de a modela spiritul uman, cu scopul unei existențe armonioase.

Într-un cuvânt, el se dovedește nu numai un investigator neobosit al lucrurilor mari și mici, cu o sete nepotolită de a ști, ci și un observator plin de grijă și circumspect.²

¹ FLORIAN, Mircea G., *Introducere, Foloasele Dialecticii, Organon IV*, p. XXVII, 1963.

² ZELLER, Ed. *op.cit.*, p. 248, *Introducere, Organon IV*, M. Florian.

Înainte de a clasifica cu asiduitate în categorii întreaga substanță a elenismului, Aristotel a rămas pedagogul generațiilor următoare. Stagiritul a conștientizat supremația gândirii, funcție prioritară a intelectului, s-a impus cu autoritatea magistrului primordial drept legislator al filosofiei. Toate circumstanțele i-au fost favorabile atât în antichitatea elenă propriuzisă, cât și în civilizația complexă ce a urmat. Aristotel a rămas părintele *Philosophia perennis et universalis*.³

Răbdarea laborioasă susținută de luciditatea critică, precum și raportările sale asociative transpuse denotativ, l-au determinat să valorizeze circumstanțele exterioare. Aristotel a trebuit să se nască cu precizie în acel moment al istoriei pentru a sintetiza *elenismul* cu întreaga lui energie, devenind chintesența spiritualității elene prin cumulul cunoștințelor și premisele enumerate în opera sa.

Stagiritul are o natură generoasă, profund umană, valorificatoare, accentuează luminozitatea *spiritului* prin descifrarea sufletului pentru un *Sine* unitar, intuiește că *Sinele* reprezintă structura de identitate a personalității, incluzând tendințele inconștiente și orientând activitatea psihică a individului.

Istoria filosofiei nu este <o colecție de evenimente întâmplătoare..., ci, în mișcarea spiritului care gândește, există în mod esențial legătura, coerența>⁴.

Printr-un eveniment minunat al naturii, spiritul binecuvântat s-a întâlnit la momentul potrivit exact în spațiul și durata optimă care să-i permită să-și traseze cruciala misiune în

³ BOUTROUX, Émile, https://de.wikipedia.org/wiki/Philosophia_perennis; Études d'Histoire de la Philosophie, Paris, 1897.

⁴ DIMA, Teodor, academician, *Premise aristotelice ale inducției moderne*, citat din HEGEL G.W.F. *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1963, p. 29.

gândirea științifică și filosofică. Aristotel a cunoscut retorica sofistă, a întemeiat, în *Περί Ψυχής I* 402a, definiția sufletului (DAI 405a10) și a cuprins componentele, calitățile și funcțiile sale: substanța, elementele, componentele, complexitatea, problemele, locul, rolul, sensul, importanța, forța, dominația, autoritatea, prestigiul, psihologia și scopul sufletului, ca specificitate a *ființei*.

Aristotel a continuat asiduu cercetările mentorului său, care a impus definiția sufletului, *αὐτοκίνητον, ἀεικίνητο* <cel care se mișcă de la sine sau cel care se află mereu în mișcare>, Πλατων, *Φαιδρος* (DAI, 403b19, 404a19).

Conștient de existența soluțiilor contrare ale problemelor – *προβλήματα*, și-a evidențiat justificarea fenomenelor spirituale prin impunerea celui de-al cincilea element, *αιθέρας*, eterul existând în componența *αέρας, ουρανός, σύμπαν* <a aerului, a cerului, a corpurilor cerești>.

Elaborat în deplină maturitate filosofică, tratatul este inclus în *Corpus Aristotelicum*, în secțiunea *Scrieri despre știință*, Stagiritul concentrându-se pe analizarea sufletului și certificând psihicul uman. Pornind de la teoria *ψυχή του κόσμου, sufletul lumii* a lui Πλατων, Aristotel demonstrează teoria veșniciei, a eternului, reprezentat prin *θεϊκό σώμα* <Corpul Divin>, teorie care confirmă transcendența *celeia de-a cincea esențe, αιθέρας*.

Întrecând competențele magistrului, inițiator al teoriei sufletului detașat de corp și al dualismului corp–suflet, Stagiritul postulează că sufletul este prima *entelecheia* – *εντελεχεια αρχή της τελειότητας, πρώτη εντελέχεια – ένδελέχειαν* <*δέλεχος*>, act prim al corpului, stare de împlinire sau de desăvârșire, actualitate care include alături de dispozițiile primare de mobilitate și de hrănire,⁵ de orientare, de ghidare și

⁵ ARISTOTEL, *Περί Ψυχής* II,416b 8-22.

de control prin intelect, toate aflându-se în joncțiune pentru îndeplinirea unui scop bine precizat.

Aristotel a fost creatorul unei filosofii antropocentriste, cum citim în *πολιτική*, *Politica*, arhetipul este *Primul Motor*, *Motorul Central*, δημιουργώ, sau ακίνητος κινήτηρα *Motorul Nemișcat*.⁶ Divinitatea este *morphlē*, *Forma Pură*, denumită *forma formelor*, caracterizată prin principiul formator, este dinamică înzestrată cu o natură spirituală.

Materia *ύλη*, *hylē* reprezintă substratul tuturor lucrurilor, ea fiind: informă, inertă și pasivă și existând ca potență. Între materie *hylē* și forma *morphē* există o relație permanent indisolubilă.

În tradiția gânditorilor predecesori, concepția despre om se concretizează în sintagma *ο άνθρωπος είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων* <omul este măsura lucrurilor>.

Aristotel impune inteligibilitatea și rațiunea ca postulate pentru echilibrul mental și *psihic* al omului. Spiritul uman se naște *tabula rasa*, se înobilează prin experiența intelectuală pe parcurs, prin apariția intelectului pasiv și a intelectului activ. Sufletul este definit științific prin analiza *cunoașterii* (DAI402a3), gândirii, memoriei și imaginației, procese mentale privitoare la informația înmagazinată în intelect, cum citim expunerea din *Μεταφυσική*:

Cerul sau lumea, după cum spuneau pitagoricienii, reprezintă o armonie, adică un număr. Numărul este chiar *ύπαρξη* – ființa. El este ființa în toate categoriile ființei; el este elementul material, elementul formal; el reprezintă cauza... Numerele par a fi deopotrivă transcendente și imanente.⁷

⁶ ARISTOTEL, *Metafizica* 1005a32-b2.

⁷ ARISTOTEL, *Metafizica*, traducere și introducere de Șt. Bezdechi, 1999.

Înșușirea procesului de cunoaștere stimulează imboldul spre autocunoaștere și evoluție, încrederea în *Sine* și depășirea limitelor proprii fiind preocuparea primordială a omului. Parafrazând din *EN* scopul că a cunoaște și a trăi fericirea este comun fiecărei ființe, ființa alege întotdeauna să cunoască și să trăiască starea de fericire.⁸ Prin natura sa, omul este destinat atât pentru existența biologică, cât și pentru cunoașterea, însușirea și trăirea stării de fericire.

Fericirea presupune alegere continuă, strădania pentru o viață bine trăită, se respectă preceptele de moralitate, se păstrează sănătatea în stare optimă, autoevoluția *spirituală* și de contemplare, individul având capacitatea de a obține această stare de fericire în comunitate și nu izolat. Năzuința omului spre fericire este firească, precum este firească distanțarea de durere și de suferință, *Sinele* tinde spre satisfacerea trebuințelor elementare, reprezentând ansamblul impulsurilor primare, instinctele, inconștientul, precum și energia care orientează acțiunile proprii:

Aristotel conchide că fericirea e un anume fel de activitate *energeia*. În trenea acestei problematizări a cauzei materiale sunt aduse în discuție teme suplimentare ce completează nucleul tematic al *EN*, cum este distincția dintre kinesis și *energeia* de care e legată mai apoi și importanta temă a plăcerii. Cauza eficientă (cine produce fericirea?) își găsește și ea locul în lucrare: „omul este principiul [cauza eficientă] și creatorul actelor sale, după cum este tată al copiilor săi”.⁹

⁸ MUREȘAN, Valentin, *Comentariu la Etica nicomahică*, Ed. Humanitas, București, 2007.

⁹ MUREȘAN, Valentin, *Comentariu la Etica nicomahică*, Ed. Humanitas, București, 2007 (1113b, 19).

Fericirea, așadar, nu e un dat natural, ci este o *devenire* umană. „Principiul [cauza eficientă] acțiunii morale e alegerea deliberată, principiu în sensul de origine a mișcării și nu de scop al ei.” *EN* (1139a, 31) Preocuparea pentru cunoașterea și trăirea fericirii este concretizată în gândirea anticilor, omul are datoria îndeplinirii scopului suprem, fericirea la care ființa umană accede prin contemplarea creatorului, starea de fericire fiind prima năzuință, afirmație subliniată în ciuda pericolului repetitiv: „Fericirea este incompatibilă cu roata, instrument de tortură grecesc”¹⁰, din comentariul lui Cicero la *πολιτική*, *Politica* de Aristotel. *Η ψυχή είναι η μορφή της πράξης και δραστηκότητα* <Sufletul este formă de act și potență>, nu este substanță, în sensul în care materia este substanță. *Ψυχή συνίσταται ασχολούνται με* <Sufletul este forma angajată¹¹ în materie>. Importanța elucidării sufletului, prin remarcabilele acte ale intelectului, presupune *perfecționarea* omului, soluționarea complicatelor trăiri emotive ale vieții concrete, precum și o înțelegere comprehensivă a lumii, lume care este generată de *gândirea* noastră.

Raportul omului cu realitatea în care este plasat poate fi cunoscut doar printr-o atentă și corectă educare a sufletului, cunoscând toate funcțiile acestuia, pentru ca omul să-și îmbunătățească concret viața în îndeplinirea misiunii, scopul final, ο *τελικός στόχος*, <scopul final>, cunoscând fragilitatea și caducitatea existenței umane.

Omul înțelege lumea într-un mod concret, pe deplin, își poate construi în mod optim propria viață, în conformitate cu reprezentările despre bine și rău, cu obligații, datorii, idealuri

¹⁰ CICERO, *Politica* de Aristotel, tratatul lui Teofrast, pp. 230-231.

¹¹ ARISTOTEL, *Περί Ψυχής* II 412b 7.

impuse de cunoștințele de sorginte Divină privitoare la *Sine*, cunoașterea sufletului fiind primordială pentru esența *Ființei*.

Εἶναι, Το εἶναι αντικατοπτρίζει αυτό που υπάρχει. Προκύπτει από το ρήμα «ειμί» (είμαι, λατ. *esse*) και είναι φιλοσοφική έννοια, η οποία εκφράζει και εμπεριέχει όλες τις έννοιες της ύπαρξης, του προγεγραμμένου, του συνόλου, και της ανώτατης θεότητας. Το ον είναι κάθε τι αντικείμενο ή γεγονός. Εκφράζει επίσης την ανώτατη θεότητα, την οικουμένη, το αιώσιο, αέναο, την ουσία, και το σύμπαν ολόκληρο. Αριστοτέλης: το «είναι» αφορά την «ουσία» των πραγμάτων.¹²

Ființa este reflecția a ceea ce există, fiind derivat etimologic din verbul *a fi*, *Esse*, reprezintă totodată un concept filosofic care exprimă și conține toate sensurile existenței *ființei*, includerea începând cu *ființa* damnată, căzută din grațiile creatorului, proscrisă total, până la *Ființa absolută*, divinitatea din ceruri.

Ființa este aceea la care se raportează fiecare obiect sau eveniment. *Ființa* este creată după chipul propriei desăvârșiri a eternului creator. *Ființa* este, de asemenea, Divinitate supremă, universul etern, infinit, substanță, *a fi* se referă la esența lucrurilor. (DAII412b10)

Ființa este exprimată prin următoarele concepte: Substanța, Cantitatea, Calitatea, Relația, Locul, Timpul, Poziția, Avere, Pasiunea, Acțiunea.

¹² Le Bailly, *Dictionnaire grec-français Dictionnaires & Langues grec ancien*.

Substanța semnifică faptul de a fi (*Ființa nedeterminată*), în timp ce restul de nouă categorii exprimă determinații ale substanței. Conform definiției din dicționar: „Substanța este o realitate care nu are nevoie de altceva ca să existe, în timp ce categoriile desemnează realități a căror existență depinde de substanță nu pot fi în afara unui substrat”.¹³

Cunoașterea binelui suprem <este> tema esențială a filosofiei, parafrazând din *Despre supremul bine și supremul rău*, Cicero.¹⁴ *Ființa* umană se află în mișcare în *υποβρύχια μήνα* – *lumea sublunară*,¹⁵ fiind contingentă, putând deveni mereu alta decât cea care *este*. *Ființa* limitată de materie, nefiind perfect inteligibilă, este definită ca *ființă* din explicitarea categorială a lui Aristotel.

Ce este *ființa ca ființă*, în unitatea ei? Din *μεταφυσική ΖΙ*, *Ființa* este asimilată cu esența, și totuși *Ființa* nu este numai esență. Aristotel face trimitere la Cartea a V-a, cap. 7, și la Cartea a IV-a, unde explică faptul că:

ον έχει πολλές σημασίες, και η αρχέγονη στόχο ουσιαστικά δεν δείχνουν τίποτα άλλο εκτός από την ουσία. <ființa are mai multe înțelesuri, iar cel primordial este acela de esență, care nu ne indică altceva decât Substanța.>¹⁶

Aristotel consemnează multiple semnificații atribuite *Ființei*, desemnată prin fraza care conturează demersul aristotelic *το ον λεγεται Πολλαχος*: <ființa se enunță în mod

¹³ ARISTOTEL, *Categorii*, cap. 2. *Silogismul*.

¹⁴ CICERO, *Despre supremul bine și supremul rău*, CAIV-A, 6,14, p. 151.

¹⁵ ARISTOTEL, *Περί Ψυχής* I, 406a 15.2.

¹⁶ ARISTOTEL, *Μεταφυσικά*, Cartea 7,1, 1028a.